

DİNLER TARİHİ ARAŞTIRMALARI-VIII

BÜTÜN YÖNLERİYLE
YAHUDİLİK

(ULUSLARARASI SEMPOZYUM)

18-19 ŞUBAT 2012

Ankara-2012

HELENİSTİK YAHUDİLİK VE SEPTUAGİNT (LXX) ALGISI

Yrd. Doç. Dr. Dursun Ali AYKIT*

Helenistik-Yahudilik denilen ve Kudüs'teki Yahudi algısından daha farklı bir düşünce sistemi tarih içinde kendini değişik şekillerde ortaya koymuştur. Bu tebliğde, Philo ve Helenistik Yahudilerin, dinlerini algılamasında büyük rolü olan Septuagint (LXX) tercümesi ve onun etrafında çizilen tasavvura dair *Letter of Aristeas*, Philo ve Josephus'un anlatımlarına yer verildikten sonra tercümenin, Hıristiyanlar tarafından benimsenmesiyle birlikte Yahudilerin nasıl bir tutum takındıkları ortaya konmaya çalışılacaktır.

Septuagint

Septuagint kelimesi, Latince yetmiş anlamına gelen 'septuaginta' sözcüğünden ismini almaktadır. İlk olarak Tanak'ın 'Pentatök' bölümünün İbraniceden Grekçe'ye çevirisini kapsayan bir tercümedir. İlk dönem Yahudi kaynakları, Septuagint dediğinde Pentatök ile bu işi sınırlı tutarken; II. Yüzyılda Justin (ö. 165) ile başlatılan Hıristiyan kaynakları ise bu konuda Hıristiyanlar tarafından kabul edilen kitapların bulunduğu Grekçe tercümenin tümünü kasteder.¹

Septuagint tercümesinden önce İbranice Kutsal Kitap metninin, Grekçe'ye çevrilip çevrilmediği ile ilgili bir takım tartışmalar bulunmaktadır. Genel kanaat Septuagint öncesi bazı bölümlerin veya kitapların, tercüme edildiği yönündedir. Bu hususta Aristobulus ilgi çekici bilgiler aktarmaktadır.

* Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi Öğretim Üyesi, aykit@yahoo.com

1 Jennifer M. Dines, *The Septuagint*, London, 2004, s. 2.

Aristobulus, MÖ. II. yüzyılın ortalarında yaşamış, bilinen ilk Yahudi filozoftur. Hayatı hakkında veya böyle bir kişinin varlığı ile ilgili farklı görüşler² bulunsa da ona dair ilk referans, II. Makabeler adlı Deuterokanonik (Dötorokanonik) literatürde bulunur. Bu metinde Aristobulus, Kral Ptolemy'nin özel öğretmeni, kahinler ailesine mensup ve Mısırlı bir Yahudi³ şeklinde tasvir edilir.

Aristobulus, Septuagint (LXX) tercümesinden önce Pentatök'ün bazı bölümlerinin Grekçe'ye çevrildiğini ileri sürer. Böylece Pisagor (ö. MÖ. 496) ve Platon'un (ö. MÖ. 347), Kutsal Kitab'ın bu çevirilerinden haberdar olup buradaki bilgilerleri ödünç alarak kullandıklarını iddia eder. Bu hususu, kilise tarihçisi Eusebius ve İskenderiyeli Clement, Aristobulus'tan alıntı yaparak şöyle aktarır:

Phalerumlu Demetrius'tan, (Büyük) İskender'in ve Perslilerin hakimiyetinden önce İbranilerin, Mısır'dan çıkışları, bu esnada neler olduğu ve aynı zamanda onların hakim olduğu dönemlerde de ne tür olaylar meydana geldiği ile Yasa'nın tümü tercüme edilmişti. Dolayısıyla yukarıda bahsedilen Platon, birçok düşüncesini buradan edinmiştir. Pisagor gibi bilge bir kişi de bizim tasavvurlarımızı ve düşüncelerimizi, kendi sistemine dahil etmiştir. Fakat Kutsal Kitabın tümü, sizin atanız kral Philadelphus zamanında yapılmıştır. Demetrius Phalereus da bu görevi yerine getirebilmiştir.⁴

Aristobulus'un LXX tercümesini yapan heyetle olan ilişkisi noktasında da Eusebius'un verdiği bilgi ilgi çekicidir. Zira Eusebius'a göre o, bu tercü-

2 Aristobulus'un hayatı ve ona ait fragmanların değerlendirilmesi hakkında bkz.: Carl R. Holladay, *Fragments from Hellenistic Jewish Authors*, III, (Aristobulus), (ed. Martha Himmelfarb), Society of Biblical Literature, (Scholars Press), Georgia, 1995, s. 43-60; Harald Hegermann, "The Diaspora in the Hellenistic Age", *The Cambridge History of Judaism*, II, Cambridge, 1989, s. 144; Nikolaus Walter, "Jewish-Greek Literature of the Greek Period", *The Cambridge History of Judaism*, II, Cambridge, 1989, s. 389.

3 II. Makabeler, 1:10. Buradaki bilgi, Hıristiyanlığa ait olmayan kaynaklarda Aristobulus'a dair yapılan ilk tanımlamadır. Ancak bu eserin sonradan yazılmış ve doğru bilgiler içermeyen bir kitap olduğu da dile getirilmektedir. Bkz. Abraham Wasserstein- David J. Wasserstein, *The Legend of the Septuagint*, Cambridge, 2006, s. 31.

4 Eusebius, *Praeparatio Evangelica (Preparation for the Gospel)*, 13.12.1-2, http://tertullian.org/fathers/eusebius_pe_13_book13.htm (06.10.2011); Clement of Alexandria, *The Stromata, or Miscellanies*, 1.12, <http://www.ccel.org/ccel/schaff/anf02.vi.iv.i.xxii.html> (06.10.2011).

meyi yapan kişilerden biridir.⁵ Ayrıca onun, Aristocu (Peripatetik) felsefe ile beraber kendi geleneğinin felsefesini de çok iyi bilen bir kişi olduğu belirtilir.⁶

Helenistik-Yahudiliğin, LXX tercümesi ile ilgili tutumları hususunda eldeki en önemli üç metin, *Letter of Aristeas*, Philo ve Josephus'a aittir. Şimdi sırasıyla bu yazı ve yazarların, bu husustaki görüşlerini ifade etmeye çalışacağız.

Letter of Aristeas⁷

MÖ. II. Yüzyılda yaşamış Yahudi tarihçi Aristeas'a atfedilen bu eserin, MÖ. 285, 150 ve hatta 63 gibi farklı tarihlerde yazıldığı ifade edilmektedir. Eserin Aristeas tarafından yazılmamış olduğu ve hatta bunun, kimliği bilinmeyen bir Yahudiye aidiyeti üzerinde hemen hemen ittifak vardır.⁸

Letter of Aristeas, Ptolemy kralı Philadelphus'un (ö. MÖ. 246) tam bir kitap aşığı olduğunu ve dünyadaki tüm kitaplardan bir nüsha toplamak üzere Phalerumlu Demetrius'u görevlendirip ona çok büyük miktarlarda para aktardığını belirttiikten sonra bizzat kendisinin şahit olduğu şu olayı aktarır: Kral, Demetrius'a, 'kaç tane kitap topladığını' sorar. O da 'iki yüz binden fazla kitap topladığını ve bunun yaklaşık olarak beş yüz bine kadar çıkacağını ve Yahudilere ait kitabın da (Yasa) bir nüshasının elde edilmeye ve kütüphaneye konulmaya değer olduğunu' söyler. Bunun üzerine Philadelphus, 'seni bundan ne alıyıyor?' diye bir soru yöneltir. Demetrius da 'bunların tercüme edilmesinin gerektiğini, zira onların kendilerine has alfabe ve dillerinin olduğunu' dile getirir. Kral da Kudüs'teki Başhaham'a bu isteğin yerine getirilebilmesi için bir ferman yazılmasını emreder.⁹ Başhaham Eleazar'a yazılan

5 Eusebius, *Church History*, 7.32.16, <http://www.newadvent.org/fathers/250107.htm> (07.10.2011).

6 Eusebius, *Praeparatio Evangelica (Preparation for the Gospel)*, 8.9.38, http://www.tertullian.org/fathers/eusebius_pe_08_book8.htm, (07.10.2011); Clement of Alexandria, *The Stromata, or Miscellanies*, 1.15, <http://www.ccel.org/ccel/schaff/anf02.vi.iv.i.xv.html?highlight=aristobulus,the,peripatetic#highlight>, (07.10.2011).

7 *Letter of Aristeas*'la ilgili atıflar, <http://www.ccel.org/c/charles/otpseudepig/aristeas.htm> (07.11.2011) sitesinden çevrilerek alıntılanmıştır.

8 Mathias Delcor, "The Apocrypha and Pseudepigrapha of the Hellenistic Period", *The Cambridge History of Judaism*, II, Cambridge, 1989, s. 498; John R. Bartlett, *Jews in the Hellenistic World*, Cambridge, 1985, s. 16-17; James Drummond, *Philo Judaeus: The Jewish-Alexandrian Philosophy in its Development and Completion*, I, London, 1888, s. 234-235.

9 *Letter of Aristeas*, 9-11.

fermanda kral, Mısır'da yaşayan yüz binlerce Yahudi esirin serbest kalacağına dair söz verir. Ayrıca Yahudilere ait kutsal kitabın İbranice'den Grekçe'ye tercüme edilip kütüphaneye konulması için her kabileden ahlaklı, kutsal yaşayı bilip tercüme edebilecek altı kişinin seçilip gönderilmesini talep eder. Bu husustaki görüşmeleri yürütmek için de baş muhafız Andreas ve çok değer verdiği Aristeas'ı, Eleazar'a gönderir.¹⁰

Eleazar, kral Philadelphus'un isteğini kabul ettiğini, mektubu insanların önünde okuduğunu, göndermiş olduğu hediyeleri alıp Tapınakta onun adına sunduğunu ve her bir kabileden altı kişiyi seçip bir kutsal kitap nüshası ile ona gönderdiğini bildirir. Ardından da hangi boydan kimlerin gönderildiği belirtilir. Buradaki zikredilen isimlere göre 71 kişi gönderilmiştir.¹¹ Ardından Kralın hediyesi, Tapınak ve Kudüs'ten bahseden *Letter of Aristeas*, sözü tekrar bu çeviri işini yürütecek kişilere getirir. Buradaki anlatımlara göre Eleazar, hem çok iyi bir kişiliğe sahip hem de kültürlü olan insanlar arasından tercüme heyetini seçer. Bu kişiler, hem Yahudi hem de *Grek* literatürünü çok iyi bilmektedirler. Onların, Kutsal Yasa ile ilgili herhangi bir problem hususunda cevap verebilme yetilerinin olduğu ve *orta yolu* takip ettikleri de belirtilir. Yine bu seçilenlerin, baş haham Eleazar'a çok saygı duyup onun erdemlerini paylaşmaya gayret ettikleri ve ondan bu iş nedeniyle ayrılacakları için üzgün oldukları da mektupta zikredilir. *Letter of Aristeas* ayrıca Eleazar'ın bu kişilerin güvenli bir şekilde gidip gelmeleri hususunda çok titizlik gösterdiğini ve eğer bu iş, oradaki *insanların iyiliği* için olmasaydı onları göndermeyi düşünmediğini ısrarla söyler.¹²

Yukarıdaki bilgilerden sonra Aristeas, kendilerinin baş haham Eleazar'a Yahudilerin koşer kuralları ile ilgili soru yönelttiklerini ve bunlara Eleazar'ın tatmin edici cevaplar verdiğiinden bahseder.¹³ Bu bölümü ilginç kılan husus ise Eleazar'ın, geviş getiren hayvanların yenilmesi ile bilgileri zihinde tutma arasında alegorik bir bağ kurarak meseleyi açıklamasıdır.

¹⁰ Letter of Aristeas, 35-40.

¹¹ Letter of Aristeas, 41-50.

¹² Letter of Aristeas, 121-127.

¹³ Letter of Aristeas, 128-171.

Andreas, Aristeas ve Eleazar tarafından seçilmiş kişiler, yola çıkıp İskenderiye'ye ulaştıklarında Kralın, heyeti bekletmek yerine hemen görüşmeye çağırdığı özellikle belirtilmektedir. Zira genel olarak Kralın, diğer ziyaretçilerini en erken üç gün içerisinde kabul ettiğine, bunlarla ise hemen bir araya geldiğine vurgu yapılmaktadır. Ayrıca Kral, onların İskenderiye'ye ulaştıkları günü, hayatı boyunca her yıl kutlanacak olan bir bayram olarak ilan eder. Ardından da onların onuruna hazırlanan ziyafetten bahsedilip Kralın, aynı masada oturduğu bu temsilcilere yönelttiği sorular aktarılır. Yedi gün süren masa başı ziyafet ve soru-cevap faslından sonra Kral Philadelphus çok memnun kalır.¹⁴

Kral ile gerçekleşen bu ziyafetten üç gün sonra Demetrius, gelen misafirleri tercüme işini rahatça yerine getirebilmeleri için Pharos adasındaki bir eve yerleştirir. Onlar, çeviri faaliyetine başlar ve yaptıkları çevirileri karşılaştırırlar. Bu karşılaştırma sonucunda ittifak sağlanan noktalar, Demetrius'un talimatıyla yazıya geçirilir. Her gün yaklaşık dokuz saat bu işle uğraşırlar ve ardından da dinlenip kendi ihtiyaçlarıyla meşgul olurlar. Onlar, her gün sabah, Kralın huzuruna çıkıp onu selamlarlar ve ardından tekrar adaya geri dönerler. Ayrıca tercüme işine başlamadan önce de Yahudilerin adeti olduğu üzere ellerini yıkarlar. Böylece Septuagint tercümesi 72 günde tamamlanır.¹⁵

Tercüme işinin bitiminden sonra Demetrius, İskenderiye'deki Yahudileri, çevirinin yapıldığı yerde bir araya getirir. Tercümanların da hazır bulunduğu bir ortamda yapılan tercüme onlara okunur. Onlar da yapılan bu çeviriden çok memnun olduklarını belirtip tüm Kutsal Kitabın çevirisinin yapılıp (veya yapılan çevirinin bir kopyasının) İskenderiye'deki kendi liderlerine de verilmesini talep ederler. Yapılan çevirinin hepsi okunduktan sonra rahipler, tercümanlar, Yahudi topluluğundan olan kimseler ve liderler ayağa kalkar ve şunu söylerler: Bu tercüme o kadar mükemmel, *kutsal* ve doğrudur ki bu, olduğu gibi kalmalı ve üzerinde hiçbir değişiklik yapılmamalıdır. Herkes bu şekilde övgüyle bundan bahsettikten sonra âdet olduğu üzere bu metne bir şey ekleyerek veya çıkartarak herhangi bir değişiklik yapana da lânet edilir. Böylece çevirinin hiçbir kelimesine dokunulmaması garanti altına alınmaya

14 Letter of Aristeas, 187-300.

15 Letter of Aristeas, 301-307.

çalışılır. Ardından Septuagint, kral Philadelphus'a okunur. Kral da yapılan bu işten büyük memnuniyet duyar. Hatta Demetrius'a, 'böyle bir kitaba daha önce neden tarihçilerin veya şairlerin atıfta bulunmadığını' sorar. Demetrius da bundan önce bazı kişilerin denediğini fakat bir takım nedenlerle Tanrı tarafından cezalandırıldıklarını belirtir. Kral, bu eserin çok iyi bir şekilde muhafaza edilmesini emrettikten sonra tercümanların Kudüs'e geri dönme vakitlerinin geldiğini anlayınca yaptıkları işten dolayı onlara büyük mükafatlar verir ve ayrıca Eleazar'a da hediyeler gönderir.¹⁶

Her ne kadar yukarıdaki anlatıların ışığında bu tercüme faaliyeti, Ptolemy kralı Philadelphus (ö. MÖ. 246) ve kütüphanecisi Demetrius tarafından yaptırılmış bir kraliyet projesi olarak gösterilse de asıl muhatap kitlenin, İbraniceyi unutmuş İskenderiye'deki Yahudi cemaatinin olduğu ön plana çıkarılmamıştır. Ayrıca mektubun baş tarafında geçtiği üzere Baş Haham Eleazar, her kabileden altışar kişi seçerken onların hem Yahudilikle ilgili kuralları hem de Grekçe'yi çok iyi bilmelerine dikkat etmiştir. Aslında bu husus, Grekçe ve dolayısıyla Helenistik kültürün sadece Diasporadaki Yahudilerle sınırlı olmayıp Filistin Yahudilerinin de içlerine kadar nüfuz ettiğini göstermektedir.

Letter of Aristeas, Septuagint tercümesinin (Tora bölümü) yapıldığı zaman diliminden daha sonra kaleme alınmıştır. Yani metin, daha sonraki Yahudilerin, Septuagint ile ilgili düşüncelerini ortaya koymasından önemlidir. Ayrıca bu çalışmanın büyük bir kısmı, Yahudilerin Ptolemy Hanedanlığı tarafından ne kadar üstün tutulduğunu, Septuagint tercümesini yapanların entelektüel birikimini ve bu çevirinin nasıl bir ilahi yardım ile yapıldığını aktarmaya çalışmaktadır. Her ne kadar mektubun ifade ettiği olaylarla ilgili araştırmacıların şüpheleri bulunsada *Letter of Aristeas*'ı, Septuagint'in tercümesiyle ilgili arka planı anlamak için kullandıkları görülmektedir. Zira eldeki bu doküman, bu çeviri ile ilgili en erken verilere sahiptir.

Bu mektup, Septuagint tercümesinin tarihi veriler ışığında ortaya koymaktan daha çok buna bir otorite yüklemek amacıyla kaleme alınmış olabilir. Zira çeviri işi tamamlandıktan sonra Demetrius'un, İskenderiye'deki Yahudileri toplayıp onların huzurunda metni okuttuğu ve hepsinin de bunu tak-

¹⁶ Letter of Aristeas, 308-320.

dir ettiğini söylemesi ile Musa'nın Sina Dağı'na çıkıp Tanrıdan ilahi emirleri aldıktan sonra onları, topluluğun önünde yüksek sesle okuması arasında bir ilişki kurulabilir.¹⁷ Yine yapılan tercümeyle herhangi bir şey eklenmeyeceği ve çıkartılmayacağına dair yemin edip bunu yapacaklara lanet okunması ile Tesniye Kitabı'nda geçtiği üzere İbranice metin için de böyle bir hususun zikredilmesi arasında da paralellik var gibidir.¹⁸ Ayrıca bu aynı zamanda böyle bir çevirinin çok erken dönemlerden itibaren ne kadar önemli olduğunu da göstermektedir. Ancak şunu da eklemek gerekir ki *Letter of Aristeas*, çevirinin yapılaş şeklinde mucizevilik boyutunu çok az öne çıkartır. Çünkü onun anlatımlarına göre tercümanlar, üzerinde çalıştıkları metni çevirdikten sonra birlikte düşünüp metnin son haline ortak karar vermektedirler. Septuagint ile ilgili sonraki anlatımlarda bu husus daha farklı ve tam bir mucize şeklinde ortaya konulacaktır.

Letter of Aristeas, Septuagint'in arkasında kraliyete ait bir tutumun olduğunu ima etmektedir. Zira bunun Ptolemy Hanedanlığındaki kral Philadelphus tarafından yaptırıldığını ifade etmiştir. Acaba mektup, böyle bir rolü Gentile olan birine neden yüklemek istemiş olabilir? Burası ilginç bir durumdur. Bunun arkasında İbranice'nin yerine Grekçe'yi işler hale getirme gibi politik bir kaygı yatıyor olabilir. Ayrıca bu mektuba bir bütün olarak bakıldığında sanki Ptolemy Hanedanlığının Yahudilere ne kadar iyi davrandığı ve onlardan nasıl istifade ettikleri yönünde bir ima ile hali hazırdaki Yahudilere de böyle davranılması talep ediliyor gibidir.

İskenderiyeli Philo

Doğduğu yere nispetle adlandırılan Philo'nun hayatı ile ilgili çok fazla bilgi bulunmamaktadır. MS. 38'de İskenderiye'de Romalıların Yahudi kıyımından sonra İmparator Gais Caligula'ya (MS. 37-41) sukuneti sağlamak için bir heyet gönderilir. Bu heyetin içinde Philo da bulunmaktadır. *On the Embassy to Gaius* adlı eserinde heyettekilerin, 'gördükleri olumlu bir takım izlenimlerden dolayı memnun olduklarını' söyleyen Philo, 'yaşının ilerlemiş ve eğitilmiş olmasından dolayı bundan çok fazla etkilenmediğini' dile getirir.¹⁹ Bu yıllarda Phi-

17 Krş.: *Letter of Aristeas*, 308 ile *Çıkış*, 24:3-7.

18 Krş.: *Letter of Aristeas*, 310-311 ile *Tesniye*, 4:2.

19 *On the Embassy to Gaius*, 182, 370.

lo, orta yaşın üzerindedir. Buna göre yaklaşık olarak MÖ. 25 veya 20 yıllarında doğan Philo'nun, MS. 50'lerde öldüğü tahmin edilir. İskenderiyeli olması hesabıyla İsrail dışındaki Yahudiliği yansıtmaya açısından önemlidir. Günümüze kadar gelmiş olan eserlerinde herhangi bir Hıristiyan şahsiyet veya bununla ilgili bir olaydan bahsetmez. Geleneğe göre MÖ. 270'de İskenderiye'de oturan ve Grekçe konuşan Yahudi topluluğu için yapılmış olan Septuagint adlı Kutsal Kitap tercümesinin, Philo'nun doğumundan önce kullanılıyor olduğu bilinir. Büyük Herod, Rabbinik bilgeler Hillel, Shammai, Gamaliel ile İsa ve Pavlus'un yaşadığı dönemde hayattadır.²⁰

Philo'nun yaşadığı dönemden önce Septuagint tercümesi kendine ait bir otoriteye sahip olmuş durumdadır. Tabii ki *Letter of Aristeas*'a ait anlatım, bu bölgede bilinmektedir. Philo, *Moses II*²¹ adlı eserinde Septuagint'in yazılmasıyla ilgili şu bilgileri vermektedir:

Kutsal kitabımızdaki emirler, hem Yahudileri hem de diğer milletleri hayranlık içinde bırakmıştır... Kutsal yasalar, eski zamanlardan bu yana Keldani dilinde (İbranice kastediliyor) yazılmış ve bu şekil üzere bir değişiklik olmadan uzun yıllar kalmıştır. Bu nedenle *insanlığın geri kalanı*, onun güzelliğinden mahrum kalmışlardır... Bazı insanlar, bunun bir utanç kaynağı olduğunu düşünmüş ve bunun tercüme edilmesi için adım atmıştır. Önemine binaen bu işin yapılmasını sadece sıradan insanlar değil en üst seviyede ve çok meşhur olan Ptolemy Philadelphus da düşünmüştür. O, hem çağdaşları arasında hem de günümüze kadar gelen şöhretiyle çok iyi bir yöneticilik yapmıştır. Hatta nasıl Ptolemy Hanedanlığı diğer hanedanlıklardan önde ise Philadelphus da Ptolemy Hanedanlığı içinde çok önde biridir... Bizim yasalarımıza yönelik büyük bir iştihak içinde olan Philadelphus, Keldanice (İbranice) olan kutsal yazıları, Grekçe'ye tercüme ettirmek için Kudüs'e temsilciler gönderir.²²

Bu haberi alan baş haham, kralın Tanrı tarafından yönlendirildiğine kanaat getirir ve Yahudiler arasında hem itibarlı olup hem de Grekçe bilen

20 Philo'nun hayatı ve düşünceleri hakkında geniş bilgi için bkz.: Dursun Ali Aykıt, *Hıristiyanlığın Öncüsü Olarak İskenderiyeli Philo*, İstanbul, 2011.

21 Philo'nun bu eserinden yapılan çeviriler, F.H.Colson'un *Philo with an English Translation*, (The Loeb Classical Library), Massachusetts, 1959 tarihli kitaptan yapılmıştır.

22 *Moses*, II, 25-31.

kişiler seçer ve onları krala gönderir. Bu kişiler, İskenderiye'ye vardıklarında kral onlara sorular yöneltir ve onlardan aldığı cevaplar nedeniyle çok memnun kalır.²³

Ardından üstlendikleri işin ne kadar büyük bir sorumluluk gerektirdiğinin farkında olarak Tanrının Kelamına, herhangi bir ekleme, çıkarma veya değiştirme yapmadan metnin asli formunu ve şeklini koruyarak bu işi yerine getirebilmek için şehir merkezinin civarında etrafı açık ve ıssız/sessiz bir yer araştırmaya koyulurlar. Ancak şehrin civarında da bir takım insanları yerleşmiş olması ve sağlık problemlerinin yaşanmaması için daha sakin bir yer bakmaya başlarlar. Böylece İskenderiye'ye yakın olup kimsenin rahatsız edemeyeceği bir yer olan Pharos adası, bu işin yapılması için en uygun yer olarak görülür.²⁴

Buraya yerleşen tercüme heyeti, kutsal kitapları ellerine alıp göğe doğru kaldırır ve Tanrıdan yapmak istedikleri iş için yardım talebinde bulunurlar. Tanrı da onların bu dualarını kabul eder ve insanlığın bu hakiki emirlerden haberdar olmalarına yardımcı olur. Tercümanlar insanlardan uzak bu yerde çevirilerini yaparken Tanrının ilhamıyla her bir kelime için farklı farklı değil aksine *aynı kelimelerle* tercümelerini yazarlar. Bir dilden bir başka dile çeviride birçok karşılık bulunabilecekken -ki bu durum Grekçe için hayli geçerlidir- onlar, aynı terimlerle çevirilerini yapmışlardır... Eğer Keldaniler, Grekçe öğrenseler veya Grekler, Keldanice öğrenseler ve bu iki versiyonu yan yana koyup okusalar, onlar, bu iki metin karşısında huşu ve saygı duruşuna geçerler. Zira bir kişi, onların, meseleyi aktarma ve kelime bazında kardeş veya bir ve hatta aynı olduğu izlenimini edinir. Sanki konuşan, tercümanlar değil de Musa'nın ruhuyla el ele vermiş peygamberler ve rahiplerdir.²⁵

İşte bu nedenle her yıl, Pharos adasında sadece Yahudilerden değil diğer milletlerden birçok kişi, bu versiyonun ortaya çıktığı bu adaya kutlama yapmak ve eski, fakat hala çok yeni olan bu lütfundan dolayı Tanrıya teşekkür etmek için bir araya gelirler. Kutlamalardan sonra kimi sahilde çadır kurarken kimi de kumlara uzanır ki burayı, saraylardan daha güzel yerler olarak görür-

23 *Moses*, II, 32-33.

24 *Moses*, II, 34-36.

25 *Moses*, II, 36-40.

ler... İnanıyorum ki diğer milletler, kendilerine has gidişatlarını ve atalarından kalma âdetlerini bırakacak ve sadece bizim yaşamızı kabul edeceklerdir.²⁶

Septuagint tercümesini bu şekilde ortaya koyan Philo'nun, *Letter of Aristeas* adlı dökümandan haberdar olduğunu ve yer yer ondan faydalandığını söylemek mümkündür. Ancak Philo, bu eserden farklı olarak bazı yerlerde eklemeler ve çıkarmalar yapar. Bu açıdan, döneminin Septuagint algısına işaret etmektedir. Philo, insanlığın Yahudiler dışındaki geri kalanının, Kutsal Kitabın güzelliklerinden mahrum kaldıklarını belirtip böyle bir faaliyet için Ptolemy Philadelphus'un önemine işaret ederek tercüme ihtiyacı ortaya koymaktadır. Hatırlanacağı üzere *Letter of Aristeas* da tercümenin yapılmasında kral Philadelphus'un kütüphanesinde Yahudi Kutsal Kitabını da görmek istemesini öne çıkartmaktadır. Ancak Philo buna 'diğer insanların menfaati' gibi bir unsur katmaktadır. Bu açıdan Philo'nun, Yahudilerin dışındaki insanların da Kutsal Kitaptan faydalanmalarını zikretmesi, Helenistik Yahudiliğin din algısını (daha evrensel) göstermesi açısından önemlidir.

Letter of Aristeas, tercümanlar için kalma yerini Demetrius'un belirlediğini ima ederken; Philo, bu yeri tercümanların kendisinin seçtiğini zikreder. Yine Philo, *Letter of Aristeas*'da uzun uzun anlatılan kral ile heyet arasındaki soru-cevap faslına çok fazla yer vermez. Oysa bu nokta, *Aristeas*'da ayrıntılarıyla işlenmektedir. Yine *Letter of Aristeas*'dan farklı olarak Philo, tercüme işi bittikten sonra oradaki Yahudilerin ve tercümanların bulunduğu bir ortamda yapılan çevirinin okunduğuna dair bir atıfta bulunmaz. Aksine hemen yapılan kutlamalara geçer. Burada da Yahudi ve Yahudi olmayan İskenderiyeli insanların bir arada bu bayramı kutladıklarını aktarır.

Philo, yapılan tercüme faaliyetinin mucizevi bir yönü bulunduğuna *Letter of Aristeas*'ta olmadığı kadar vurgu yapar. Zira Philo'da tercümanlar, Tanrıya dua ettikten sonra sanki sadece bir araç olarak kullanılmış ve onların yerine asıl işi yapanın Tanrı olduğu ima edilmiştir. Nitekim *Letter of Aristeas*, tercümanların çevirileri yaptıktan sonra bir araya gelip metinlerini tashih ettiklerini belirtirken; Philo bu işi daha mucizevi bir boyutta açıklamayı yeğler. Ayrıca Philo'nun bir dilden diğer dile çeviride farklı şekilde ifade olanakları

²⁶ *Moses*, II, 41-44.

varken Septuagint için böyle bir durumun söz konusu olmayıp tüm tercümanların her ne kadar farklı bölümleri tercüme etseler de aynı kelime ve ifadelerle bu işi yerine getirdiklerini belirtmesi dikkat çekicidir. Aslında Philo'nun böyle bir karşılaştırma yapabilmek için İbranice bilip bilmediği üzerinde birçok tartışma varken ve hatta onun çok yalın bağlamda İbranice'ye aşina olduğu üzerinde hemen hemen konsensüs varken, Philo'nun böyle bir iddiada bulunması ilginçtir. Çünkü en azından linguistik bağlamda onun, İbranice metin ile Septuagint'i karşılaştırabilecek bir durumu bulunmamaktadır. Muhtemelen Philo, bu vurguyu başkalarından öğrendikleri vesilesiyle bu kadar öne çıkartmaktadır.

Philo, Septuagint ile ilgili anlatımında *Letter of Aristeas*'ın aksine ne İskenderiye Kütüphanesine ne de Demetrius'a bir atıfta bulunur. Zira onun asıl amacı, Yahudi kutsal kitabının ne kadar bilgece öğretilere sahip olduğunu göstermek gibidir. Böylece diğer kitaplar toplanırken, Yahudi kitaplarının da kütüphanede toplanmasına yönelik bir düşünceyi ortaya atmaz ve konuyu daha dini bir boyut üzerinden işler.

Septuagint'e yönelik Philo'nun böyle mucizevi bir anlatım içinde bulunmasının arkasında birkaç saik olabilir. Bunlardan biri, Philo'nun yaşadığı dönemde bazı kişiler, Septuagint ile ilgili eleştiriler getirmeye başlamış ve o da bu eleştirilere cevap vermek amacıyla böyle bir üslubu seçmiş olabilir. Yine Philo, kendinden önce bu çeviri ile ilgili anlatımları da dikkate alarak böyle bir tercümenin ancak ilahi bir yardımla ortaya çıkabileceğini de düşünmüş olabilir. Ancak kanaatimize göre bu husustaki en önemli unsur, Philo'nun tüm teolojik görüşünü, Septuagint'e dayanarak çıkartmış olmasıdır. Çünkü kutsal kitabı alegorik tarzda yorumlarken bir kelimenin neden orada olduğu, niçin diğerinden önde geldiği ve ne anlam içerdiği yönünde birçok açıklama getirmektedir. Dolayısıyla esas aldığı bir metnin, orijinalinden çok da farklı olmayıp hatta aynı olduğu yönünde bir düşünceye sahip olması böyle bir kişi için hiç de yadsınmaz.

Josephus

MS. I. Yüzyılda Philo'dan sonra LXX ile ilgili olarak bahseden son Helenistik Yahudi diyebileceğimiz kişi, Josephus'tur (ö. MS. 100). Septuagint ile ilgili *Against Apion*²⁷ ve *Antiquities of the Jews*²⁸ adlı eserlerinde bilgi vermektedir. Her ne kadar Josephus, Philo'nun eserlerine muttali olsa da bu konudaki kaynağı *Letter of Aristeas* olarak görülmektedir.²⁹

Against Apion adlı eserinde Josephus, Ptolemy Hanedanlığının krallarından biri olan Ptolemy Philadelphus hakkında 'o, Yahudi olan esirleri serbest bırakmış ve köle olanların azat edilmesi için para vermiştir' dedikten sonra 'onun yaptığı en büyük işin, (Yahudi) kutsal yasalarını öğrenmeye yönelik arzusu ve bu nedenle Kutsal Yazıları elde etmeye çalışmasıdır' şeklinde bir vurguya ihtiyaç hisseder.³⁰ Josephus, burada Philadelphus'u överek, aslında Yahudilerle Mısırlılar arasında geçmişte çok iyi ilişkilerin olduğunu ima etmeye çalışmaktadır. Bir anlamda bu söylemin siyasi bir yönü de vardır.

Josephus, *Antiquities of the Jews* adlı eserinde ise Septuagint ile ilgili daha geniş bilgi vermektedir:

İskender, Mısır'ı fethettikten sonra on iki yıl, ardından Ptolemy Soter kırk yıl ve ondan sonra da Ptolemy Philadelphus kırk yıl yönetti. O, Yasa'nın yorumlanmasını sağladı ve Kudüs'ten Mısır'a gelmiş olanları serbest bıraktı ve ayrıca yüz yirmi bin köleyi de azat etti. Bu olay şöyle gerçekleşmiştir. Kralın kütüphanecisi Phaleriuslu (Phalerum) Demetrius, yeryüzünde var olan kitapları değeri ne olursa olsun satın alıp kütüphaneye koymak için gayret ediyordu. Philadelphus, ona kaç kitap toplayabildiğini sorduğunda o, yaklaşık iki yüz bin kitap topladığını ve kısa süre sonra da bunun beş yüz bine çıkacağını söyler. Bu arada o, krala, Yahudile-

27 *Against Apion* ile ilgili atıflar, <http://www.ccel.org/ccel/josephus/complete.iv.ii.html> (10.10.2011) sitesinden yapılmıştır.

28 *Antiquities of the Jews* ile ilgili atıflar, <http://www.ccel.org/ccel/josephus/complete.ii.xiii.ii.html> (13.10.2011) sitesinden yapılmıştır.

29 Abraham Wasserstein ve David J. Wasserstein, *The Legend of the Septuagint*, Cambridge, 2006, s. 46.

30 Flavius Josephus, *Against Apion*, II, 4, <http://www.ccel.org/ccel/josephus/complete.iv.ii.html> (10.10.2011).

rin ellerinde araştırılmaya ve elde edilmeye layık yasa kitaplarının bulunduğunu fakat bu kitapların, onların kendi diyalektiklerinde (dillerinde) yazıldığını, ancak Grekçeye tercüme edilmeye değer olduklarını belirtir. Dolayısıyla bunların tercüme edilip kütüphaneye katılmasını talep eder. Bunun üzerine kral da baş hahama bu talebin iletilmesi için mektup yazar.³¹

Kralın yakın dostlarından ve çok mütevazi olduğu için görüşleri kabul gören Aristeus isimli kişi, bu işin yapılması için imparatorluk içinde bulunan Yahudi esirlerin serbest bırakılmasının gerektiğini düşünür ve böyle bir durumun, Yahudilere iyi niyet gösterisi açısından önemli olduğunu görür. İlk olarak bu düşüncesini kralın baş korumalarından olan Tarentumlu Sosibius'a ve Andreas'a iletir ve onlardan, kendisi kralın önünde konuşurken onu desteklemelerini ister. Ardından kralın huzuruna çıkıp şunları söyler: 'Ey Kral, bir şeyleri aceleyle getirmek veya kendimizi kandırmak bize uymaz, bunun yerine hakikate açık olmalıyız. Çünkü biz, hem Yahudilerin yasalarını kopya etmek (tercüme etmek/transcribe) hem de onların yorumlanmasını sizin memnuniyetiniz için istiyoruz. Ancak birçok Yahudi sizin krallığınızda köle iken bunu neden talep ediyoruz? Bu sizin alicenaplığınıza ve iyi tabiatınıza uyan bir durum mudur? Onları içinde buldukları bu sefil durumdan kurtarın. Çünkü yaptığım özel araştırmalar sonucunda öğrendim ki sizin krallığınızı destekleyen Tanrı, onların yasalarının yazarıdır. Biz o Tanrıyı, Greek, yaşam veya Jupiter diye isimlendiriyoruz. Çünkü o tüm insanlara hayat (nefes) bahsetmiştir. Aynı zamanda biz, her şeyin tasarımının kendine ait olduğu aynı Tanrıya tapıyoruz. Onların kendi ülkelerine dönmelerine müsaade et ve bunu Tanrıya olan saygından dolayı yap. Çünkü bu insanlar Ona ibadet etmeye çok önem verirler. Şunu da bil ki her ne kadar ben onların hiçbiriyle akraba olmasam da ve onlarla aynı ülkenin vatandaşı olmasam da onlara bu iyiliğin yapılmasının gerektiğini düşünüyorum. Çünkü tüm insanlar Tanrının eseridir ve Onun, iyilik yapan herkesten memnun olacağını hissediyorum. Bundan dolayı sizin onlara böyle bir iyilik yapmanızı rica ediyorum'.³²

31 Flavius Josephus, *Antiquities of the Jews*, XII, 2, 1, <http://www.ccel.org/ccel/josephus/complete.ii.xiii.ii.html> (13.10.2011).

32 Josephus, *Antiquities of the Jews*, XII, 2, 2, <http://www.ccel.org/ccel/josephus/complete.ii.xiii.ii.html> (13.10.2011).

Ptolemy, bunu büyük bir memnuniyetle karşılar ve belirtilen sayıdaki kişinin azat edilmesini küçük bir hediye olarak görür. Ardından da ülkedeki tüm Yahudi esirlerin serbest bırakılmasını emreder. Bu iş tamamlandıktan sonra kral, Demetrius'tan bu kitapların kopyasının edinilmesine dair bir dilekçe kaleme almasını talep eder. Zira onun imparatorluğunda işler, aceleyle değil bir nizam ve ihtiyat üzerinde devam ederdi. Bunun üzerine Demetrius, bu hususu dile getirdiği şöyle bir dilekçe yazar: "Demetrius'tan Yüce Krala. Ey Kral, kütüphanenizi kitaplarla doldurmak için kitap toplama görevini bana verdiniz ve bunun çok titizlikle yapılması konusunda da uyarıda bulundunuz. Bu hususta tüm gayretimi gösterdim. Diğer kitaplarla beraber Yahudi yasasına ait kitapların da edinilmesi gerektiğini size bildirmiştim. Bu kitaplar, İbraniye olduğu için bunları bilememekteyiz (anlayamamaktayız). Böyle bir durum onlar için de geçerlidir. Nitekim onlar da her zaman yaptıklarının aksine bu kitapları, *tam bir titizlikle kopya edememişlerdir*. Çünkü onlar şimdiye kadar bir *kraliyetin koruması* altında olamamışlardır. Şimdi sizin, bu kitapların sahih kopyalarını edinmeniz gerekmektedir. Bu yasa kitapları, bilgelik dolu ve Tanrının yasası olduğu için de tamamen kusursuzdurlar. Abderalı Hecatus'un dediğine göre hiçbir şair ve tarihçi ona atıf yapmaz ve bu gibi kişilerden hiçbiri de buna göre hayatlarını tanzim etmemişlerdir. Çünkü bu, kutsal bir yasadır ve laik (profane) bir kişinin ağzından çıkmamalıdır. Ey Kralım, eğer siz uygun görürseniz Yahudilerin baş hahamına, yasayla ilgili çok iyi bilgisi olan ve her bir kabileden altı kişinin buraya gönderilmesini bir mektupla bildiriniz. Böylece bizler bu kişilerin aracılığıyla bu kitapların açık ve kabul edilir anlamını öğrenebilir, onların içeriklerinin doğru yorumunu elde edebilir ve sizin isteğinize uygun bir şekilde bu kitapların bir koleksiyonuna da sahip olabiliriz."³³

Kral bu dilekçeyi aldıktan sonra baş haham Eleazar'a bir mektup yazılmasını emreder... ve mektupta şunları dile getirir: "Kral Ptolemy'den baş haham Eleazar'a selam ile. Krallığımın içerisinde Persliler hakim iken esir alıp getirdikleri birçok Yahudi yaşamaktadır. Onları, babam askeriyeğe yerleştirerek, diğerlerinden daha fazla ücret vererek... onura etmiştir. Ben yönetime geçince özellikle sizin vatandaşlarınız olmak üzere tüm insanlara eşit davrandım

33 Josephus, *Antiquities of the Jews*, XII, 2, 3-4, <http://www.ccel.org/ccel/josephus/complete.ii.xiii.ii.html> (13.10.2011).

ve onlardan yüz bin kişiyi azat ettim, kendi askeri birliklerime dahil ettim... hem onlar hem de yeryüzünde yaşayan diğer Yahudiler için çok memnun edici bir iş yapmak istiyorum. Sizin yasalarınızın yorumunu elde etmek, bunu İbraniceden Grekçeye tercüme ettirmek ve kendi kütüphaneme koymak istiyorum. Bu nedenle her kabileden iyi karakterli, yaşı olgun olan altışar kişiyi seçip göndermenizi istiyorum. Bu kişiler, yasalarınız konusunda ehliyetli ve onların doğru bir şekilde yorumunu yapabilmeliler. Bu iş tamamlandığında kendi adıma büyük bir iş yaptığımı düşüneceğim. Sana koruma müdürüm Andreas ve çok değer verdiğim *Aristeus*'u gönderiyorum. Onlarla beraber Tapınağa adanmak üzere ürünlerin ilk meyvelerinden yolluyor ve kurbanlar sunuyorum. Onları geri gönderirken daha fazla sizin için ne yapabileceğimi lütfen bildirin.”³⁴

Bu mektubu alan Eleazar, krala şöyle bir mektup kaleme alır: “Baş haham Eleazar’dan kral Ptolemy’ye selam ile. Siz, kraliçe Arsinoe ve çocuklarınız afiyette ise bu bizler için büyük bir mutluluktur. Mektubunuzu alınca niyetinizden dolayı çok hoşnut olduk ve diğerleriyle bir araya geldiğimizde onlara da mektubu okuduk ve sizin Tanrıya karşı olan saygınızı onlar da hissettiler... Yasalarımızın tercümesi, umarız sizin isteğiniz ve faydanıza olacak şekilde nihayet bulur. Her bir kabileden olgun yaşta altışar kişi seçip onlarla beraber yaşamızı da size gönderiyorum. Yasa tercüme edildikten sonra onu ve gönderilen kişileri geri yollamak dindarlığınız ve adaletiniz vesilesiyle size düşer.”³⁵

Uzunca bir bölümde Ptolemy’nin Eleazar’a gönderdiği hediyelerden bahseden Josephus, ardından sözü tekrar tercüme heyetine ve onların kral ile buluşmalarına getirir. Kral, onların geldiğini duyar duymaz diğer misafirlerin hepsini gönderir. Kralın bu davranışı, alışık olunan bir durum olmaması nedeniyle çok şaşkıncı bulunur. Kudüs’ten gelen misafirler, Eleazar’ın hediyeleri ve zar gibi ince deri üzerine altın yazmalı yasaları ile kralın huzuruna çıkınca o, onlara kitapları hakkında sorular yönelir. Onlar, bu altın yazmalı kitabın üstündeki örtüleri açıp içindeki zar gibi ince deri üzerine yazılı metni göste-

34 Josephus, *Antiquities of the Jews*, XII, 2, 5, <http://www.ccel.org/ccel/josephus/complete.ii.xiii.ii.html> (13.10.2011).

35 Josephus, *Antiquities of the Jews*, XII, 2, 6, <http://www.ccel.org/ccel/josephus/complete.ii.xiii.ii.html> (13.10.2011).

rince kral, metnin yazılı olduğu materyalin inceliğine ve bunların birbirine dikiş ile tutuşturulmasına uzun süre bakakalı. Ardından onlara geldikleri için ve onları gönderene de bu eylemi gerçekteştirdiği ve hepsinden öte de böyle bir Yasayı bahşettiği için Tanrıya teşekkür eder. Akabinde orada bulunan herkes hep bir ağızdan kralın mutluluğu için haykırlar. O da bu mutluluktan dolayı bir anda gözyaşlarına boğulur... ve bu günü bayram ilan eder. Kendisiyle yemeğe katılmalarını söyledikten sonra bu misafirlerle ilgilenmek üzere ... Nicanor'u görevlendirir... kral ve misafirler, yemeğe otururlar ve kral onların her birine felsefi sorular sorup onların yanıtlarından dolayı memnun kalır... ardından Demetrius onları alır ve kıyıya biraz yakın olan bir adaya götürür ve onlara kalacağı yeri gösterir. Burada onların işlerini yapmaları için her şey bulunmaktadır ve onları rahatsız edecek hiçbir şey de yoktur. Her gün yaklaşık dokuz saat tercümeyle uğraştıktan sonra dinlenirler. Onlara kralın emri doğrultusunda kral için hazırlanmış yemeklerden de getirilir. Onlar her sabah, kralın huzuruna gelir, onu selamlar ve kaldıkları yere geçerler. Yasayı yorumlamadan önce ellerini yıkayıp kendilerini temizlerler.³⁶

Josephus, yapılan tercüme faaliyetinin yetmiş iki günde tamamlandığını belirttiikten sonra bunun insanların önünde okunduğunu ve onların da onayının alındığını kaydeder. Böylesine mutlu bir işin yerine getirilmesi hususunda teklif vermesi nedeniyle Demetrius'u överler. Eğer herhangi bir kişi yapılan tercümede fazlalık veya eksik bir husus görüyorsa bunların belirtilmesini ve o yönde bir düzeltmenin yapılmasını söylerler. Bu hususta kimse-den ses çıkmayıp herkes yapılan çeviriyi onaylar. Kral da bu işten ve Yasa'nın kendine okunmasıyla beraber anladığı derin bilgelik ve manadan dolayı çok memnun kalır. Ardından da Demetrius'a şunu sorar: 'Böyle mükemmel bir yasaya ne bir şair ne de bir tarihçi niçin atıf yapmamıştır?'. Demetrius da şöyle cevap verir: 'Bu yasalarla ilgili açıklama getirmeye kimse cesaret edemedi. Çünkü bunlar Tanrısal ve kutsal olup bunu deneyen bazı kişiler, çarpılmıştır'. Demetrius aynı zamanda şunu da ilave eder: "Theopompus, bununla ilgili bir şeyler yazmaya karar vermişti ki bu kararından sonra otuz gün aklını kaybetti.

³⁶ Josephus, *Antiquities of the Jews*, XII, 2, 7-13 , <http://www.ccel.org/ccel/josephus/complete.ii.xiii.ii.html> (13.10.2011).

Bu cinnet halinin nedeni olarak bunu görünce Tanrıya dua ederek ancak bu işten kurtulabildi'. Ayrıca şair Theodectes'in de kutsal kitapta bulunan bazı hususlara değinmeyi düşündüğünü fakat gözünün önüne bir perde yürüdüğünü ve bunun nedenin bu işten kaynaklandığını anlayınca Tanrıya ibadet ederek ancak bu hastalıktan kurtulduğunu da bildirir.³⁷

Kral bu kitapları Demetrius'tan aldıktan sonra onlara büyük saygı gösterir ve onların hiç bozulmadan kalmaları için gerekli özenin gösterilmesini emreder. Ardından tercümanlara istediklere zaman ülkesine gelebileceklerini söyler ve onları hediyelerle uğurlar. Ayrıca baş haham Eleazar'a da hediyeler gönderir.³⁸

Josephus, gönderilen kişilerin isimlerini vermenin gereksiz olduğunu düşünmekte ve bu nedenle o isimlerden tek tek bahsetmemektedir. Ancak sayıyı yetmiş olarak belirtmektedir.³⁹ Her ne kadar Josephus da siyasi bir söylem ile Yahudilerle Ptolemy Hanedanlığı arasında iyi ilişkilerin olduğunu belirtse de o, bu hususta *Letter of Aristeas*'tan daha geri durumdadır. Zira onun yaşadığı dünya ile mektubun yazarının dünyası birbirinden farklıdır. Bu nedenle *Letter of Aristeas*'da uzun uzadıya anlatılan Kudüs, Tapınak ve ona yönelik adaklarla ilgili pasajlar, Josephus'un metninde bulunmamaktadır. Çünkü onun zamanında Yahudilerin, Roma'ya yönelik isyanı başarısız olmuş, Mısır dahil birçok yer Roma'nın hükümdarlığı altına girmiş, Kudüs ellerinden alınmış ve Tapınak da yıkılmış durumdadır. Dolayısıyla okuyucusunu, bu tür olumsuz hususlardan uzaklaştırıp sanki sadece tercümenin kendisine yöneltir gibi bir tutum sergilemiştir.⁴⁰

Rabbînik literatürde de Septuagint ile ilgili bilgiler verilmektedir. Örneğin *Megilla*'da R. Judah'ın, sadece Tora bölümünün başka bir dile yani

37 Josephus, *Antiquities of the Jews*, XII, 2, 13-14, <http://www.ccel.org/ccel/josephus/complete.ii.xiii.ii.html> (13.10.2011).

38 Josephus, *Antiquities of the Jews*, XII, 2, 15, <http://www.ccel.org/ccel/josephus/complete.ii.xiii.ii.html> (13.10.2011).

39 Josephus, *Antiquities of the Jews*, XII, 2, 7, <http://www.ccel.org/ccel/josephus/complete.ii.xiii.ii.html> (13.10.2011). Bazı yazarlar, Josephus'un bu kullanımını, tercüme ismini veren sayının kısaltılmış hali olarak onun zamanında yavaş yavaş literatüre girmesi olarak kabul eder (bkz.: Abraham Wasserstein- David J. Wasserstein, *The Legend of the Septuagint*, s. 47).

40 Abraham Wasserstein- David J. Wasserstein, *The Legend of the Septuagint*, s. 50.

Grekçe'ye çevrilmesine müsaade edildiğine dair sözü nakledilir. Ardından da bu olayın şöyle gerçekleştiği aktarılır: Ptolemy Kralı, yetmiş iki bilgelyi bir araya getirip onları niçin bir araya getirdiğini söylemeden her birini ayrı ayrı yetmiş iki odaya yerleştirir. Sonra teker teker onların odalarına girip 'üstadınız Musa'nın Tora'sını bana tercüme edin (yazın)' der. Tanrı onları yönlendirir ve her biri aynı düşünceyi ifade eder. Ardından da onların yapmış olduğu bir takım çeviri değişiklikleriyle ilgili örnekler zikredilir.⁴¹ Burada ilgi çekici husus, Tanah'ın sadece Tora bölümünün Grekçe'ye çevirisinden bahsedilmekte ve sanki diğer bölümleri tercüme edilmemiş gibi konu işlenmektedir.

Bu tür olumlu ifadelerin yanında zamanla Talmud'da Septuagint'e yönelik olumsuz ifadeler de yer almaya başlar. *Sefer Torah*'da bu tercüme şöyle tasvir edilir: 'Yetmiş bilge, Ptolemy kralı için Tora'yı Grekçe'ye çevirdi ve o gün, 'Altın Buzağı'nın⁴² yapıldığı gün kadar İsrail için meş'um bir zamandı. Çünkü Tora, layıkıyla tercüme edilememiştir'.⁴³ Bu metnin MS. III. Yy'ın başlarında yazıldığı düşünülürse Septuagint'e yönelik bakış açısına dair ilgi çekici bir bilgi sunulmaktadır. Bu metinden daha sonraki bir dönemde yazılmış olan *Soferim* de *Sefer Torah*'a benzer bir yaklaşımla çevirinin yapıldığı günü, 'Altın Buzağı'nın yapıldığı günle kötülük açısından eş tutmuş olmakla birlikte bir sonraki pasajda LXX'in *Megillah*'da aktarıldığı üzere mucizevi bir yönünün bulunduğuna dair metni de aktarır. Burada *Sefer Torah*'dan farklı olarak tercümeyle 5 bilgenin yaptığı dile getirilir.⁴⁴

Sonuç

Hemen hemen çoğu araştırmacı, Septuagint tercümesinin arka planında yukarıda bahsedilen tarihsel dökümanların işaret ettiğinin (örneğin Letter of Aristeas: Ptolemy hanedanının kütüphanesine ekleme isteği; Philo: Kutsal Kitap'a diğer milletlerin de ilgisi gibi) aksine Yahudilerin böyle bir çeviriye ihtiyaçlarının olduğunu belirtir. Zira birçoğu, kendi dilleri olan İbraniceyi un-

41 *Babil Talmudu (BT)*, 'Megillah' 9a.

42 Çıkış Kitabı'nda aktarıldığı üzere Harun, Musa'nın yokluğunda İsrail halkını teskin etmek ve tapılması için altından bir buzağı yapar. Bu olay, hem Tanrının hem de Musa'nın büyük öfkesine neden olur. Çıkış, 32:1-14.

43 *BT*, 'Sefer Torah', 62a.

44 *BT*, 'Soferim', 35a.

tup Grekçe konuşmaya başlamıştır. Dolayısıyla bu da İbranice'den Grekçe'ye bir Kutsal Kitap çevirisini gerekli kılmıştır.

Rabbînik literatür içinde önemli bir yeri olan Babil Talmudu, yapılan tercümenin ilahi bir boyuta sahip olduğu yönündeki verileri ilk planda öne çıkartırken; bir süre sonra Septuagint ile ilgili olumsuz bir takım düşünceleri de dile getirmesi yönüyle dikkatleri çekmektedir. Yukarıda belirtildiği üzere Babil Talmudu'ndaki tercümeyle ilişkin mucizevi anlatılar, Tapınağın ikinci kez yıkılışı (MS. 70) ile Kitos Savaşı (MS. 117) arasındaki bir dönemde ortaya çıkmaktadır. İşte bu durum çok ilginç bir olguyu ortaya çıkarmaktadır: Hıristiyan çevrelerin benimsediği Septuagint tercümesinin mucizevi yönü, aslında Rabbînik geleneğin üretmiş olduğu bir durumdur. Hıristiyanlar da böylece kendi kullandıkları metinlerinin ne kadar Tanrısal olduğuna dair buradan bir güç devşirirler. Ancak ironik bir şekilde yine Rabbînik literatürün konu edindiği Septuagint içindeki değişiklikleri⁴⁵, bir süre sonra Yahudilerin aleyhine kullanmaya başlayacaklardır. Zira Hıristiyanlar, İsa'nın gelişine dair bir takım metinlerin, rabbiler tarafından tıpkı Septuagint'de yapıldığı gibi saklandığı veya yanlış yorumlandığı savını dile getirmeye başlayacaklardır.⁴⁶

Yahudilik içinde oluşan küçük bir 'hareketten', bir din haline geçmeye başlayan Hıristiyanlar için dönemin yaygın dili olan Grekçe ile kendi doktrinlerinin ne olduğunu açıklama gereksinimi, sonradan 'Hıristiyanlık' olarak isimlendirilecek hareketin ilk olarak Septuagint'e neden sahip çıktıklarını gösterir. Zira böylece daha fazla kişiye, onların dilleriyle hitap edebilirler.

Yahudilik için zamanla 'Altın Buzağı' ile denk tutulup giderek gözden düşen Septuagint, Hıristiyan çevrelerde tam aksine bir yükseliş elde eder. Hıristiyanların bu çeviriyi giderek daha fazla benimsemesi ile Yahudi çevrelerin bu tercümeden daha da uzaklaşması birbirine paralel bir çizgi izler.

45 BT, 'Soferim', 35a.

46 Abraham Wasserstein- David J. Wasserstein, *The Legend of the Septuagint*, s. 68-69.